

Володимир Бобрик, к.ю.н.

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕДУРИ СПРОЩЕНОГО РОЗГЛЯДУ В ЦИВІЛЬНОМУ ТА ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСАХ УКРАЇНИ ЯК СПОСІБ ЇХ ОПТИМІЗАЦІЇ

In this article the author raises the question of necessity and perspectives of optimization of the civil and commercial proceedings in Ukraine due to implementation of the simplified court proceeding in Ukraine. In consideration of the well-established tendency toward unification of the civil and commercial processes in Ukraine, the author substantiates the necessity of implementation of the simplified procedure of the abovementioned proceedings in cases with a low amount of the claim, in the event of obvious simplicity of the dispute, and the apparent legality (illegality) or validity (invalidity) of the stated requirements. It is concluded that unified implementation of simplified proceeding procedures into the civil and commercial processes in Ukraine allows the courts to consider majority of simple cases in a shorter period of time without the formalities of the general form of proceeding.

Постановка проблеми. Передбачене Конвенцією про захист прав людини та основних свобод право на справедливий судовий розгляд протягом розумного строку реалізується в Україні, в першу чергу, за допомогою цивільного та господарського судочинства. Проведені в Україні судові реформи привели до істотного реформування цивільного та господарського процесуального законодавства та уніфікації багатьох їхніх процесуальних інститутів, норм, термінології тощо. Український законодавець запровадив в цивільне судочинство загальновизнані у світі процедури спрощення судочинства, якими є наказне провадження та заочне рішення.

Аналізуючи основні положення процесуальних кодексів, які є законодавчою основою цивілістичного судочинства в Україні (Цивільний процесуальний кодекс України та Господарський процесуальний кодекс України), можна зробити висновок про те, що українське процесуальне законодавство в цілому спрямоване на забезпечення головного призначення цивілістичного правосуддя – своєчасний і правильний розгляд і вирішення справ, а також захист порушеного права. Проте все ще продовжують мати місце випадки, коли суд не завжди, через недосконалість окремих процесуальних норм, може належним чином забезпечити правосудні цілі. Це підриває авторитет всієї судової системи, а також порушує право учасників приватних правовідносин на судовий захист.

Внаслідок цього подальший розвиток процесуального законодавства, на наш погляд, має здійснюватися не проведенням чергової

кардинальної судової реформи, а шляхом пошуку засобів оптимізації цивілістичного правосуддя в Україні, зокрема за рахунок введення нових спрощених судових процедур вирішення певних категорій справ.

Ступінь розробки проблеми. Питання оптимізації цивільного та господарського судочинства як безпосередньо, так і через удосконалення правового регулювання окремих процесуальних інститутів, розглядалися такими відомими процесуалістами, як С.С. Бичкова, С.В. Васильєв, М.А. Вікут, Н.О. Громошина, К.В. Гусаров, С.Л. Дегтярьов, С.Ф. Демченко, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, О.Д. Крупчан, С.О. Курочкін, Д.Д. Луспеник, Т.Г. Морщакова, І.Л. Петрухін, І.В. Решетнікова, Т.В. Сахнова, О.В. Слепченко, В.І. Тертишніков, Г.П. Тимченко, С.Я. Фурса, О.О. Царгородцева, А.В. Цихоцький, М.С. Шакарян, М.Й. Штефан, В.В. Ярков та ін. Варто визнати, що в основному в юридичній літературі порушуються питання оптимізації окремих процесуальних інститутів і норм процесуальних кодексів, а також дається оцінка ефективності вже існуючих судових процедур. Проте в наукових колах не припиняють обговорюватися проблеми спрощення цивілістичного процесу, введення нових, більш ефективних процедур, які повинні забезпечити нову якість судочинства¹. Так, зокрема, запровадивши в цивільному процесі України інститут наказного провадження як процедуру прискореного (спрощеного) судового розгляду, законодавець не був повністю послідовний, не врахував вимогу процесуальної уніфікації, а також не ввів подібний процесуальний інститут у господарське судочинство України. Крім того, наказне провадження в цивільному процесі України може застосовуватися тільки по деяких, чітко визначених процесуальним законом вимогах, що не дозволяє судам в порядку цього провадження розглядати і вирішувати інші вимоги, правова природа та зміст яких дозволяють і вимагають оперативного судочинства. Зазначені обставини породжують необхідність вивчення доцільності запровадження процедури прискореного (спрощеного) розгляду у цивільному та господарському процесах України як способу оптимізації цивілістичного судочинства, **чому й буде присвячена наша стаття.**

Виклад основного матеріалу. Важливе значення для реалізації права на судовий захист і відновлення порушених або оспорюваних цивільних (приватних) прав і охоронюваних законом інтересів

¹ Комаров, В.В., Луспеник, Д.Д., Радченко, П.І. та ін. (2011). *Позовне провадження*. Харків: Право.

мають строки, в межах яких особа отримує судові рішення, яке підтверджує її цивільне право (або відсутність цивільного обов'язку), і можливість примусово реалізувати свої вимоги до боржника у виконавчому провадженні. Також варто врахувати, що розгляд і вирішення кожної судової справи має здійснюватися судом при мінімально допустимих втратах процесуальних засобів і в найкоротші, але, разом з тим, розумні строки¹.

Ще дореволюційний процесуаліст Є.В. Васьковський свого часу зазначав, що чим коротше і легше шлях від пред'явлення позову до судового рішення, тим процес є досконалішим². В сучасній процесуальній літературі Ю.Ю. Грибанов теж обґрунтовано звертає увагу, що існування по суті єдиної, складної і розгорнутої правової процедури для розгляду і вирішення більшості цивільних справ є нещоманше, як ігнорування наявних об'єктивних особливостей останніх, які не можуть не впливати на порядок захисту цивільних прав і видозмінювати його. Прагнення вирішувати всі справи за однаковою процедурою без урахування їх специфічних особливостей, як слушно зауважує Ю.Ю. Грибанов, здатне внести дисфункцію між кінцевою метою судочинства та методами її досягнення³.

Саме завдяки спрощеним судовим процедурам, як обґрунтовано стверджує О.В. Слепченко, забезпечується швидке і ефективно здійснення правосуддя, забезпечується оперативність судового захисту, суди позбавляються від тих справ, які не вимагають детальної процедури розгляду, усувається непотрібна тяганина⁴.

Мабуть тому О.О. Царгородцева, визначаючи оптимізацію цивільного судочинства як створення механізму розгляду та вирішення цивільної справи, що надає вибір найкращого шляху досягнення цілей і завдань правосуддя, в якості параметрів оптимізації якраз і

¹ Крупчан, О.Д., Бобрик, В.І. (заг. ред.) (2010). *Проблеми оптимізації цивільного процесу в сучасних умовах судової реформи*: збірник наукових матеріалів круглого столу (с. Залізний Порт, Херсонська обл., 28-29 травня 2010 р.). Київ: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України.

² Васьковський, Е.В. (1914). *Учебник гражданского процесса*. Москва: Изд. бр. Башкамовых.

³ Грибанов, Ю.Ю. (2007). *Рассмотрение дел в порядке упрощенного производства в гражданском и арбитражном процессе: сравнительное исследование правовых систем России и Германии*: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс». Томск.

⁴ Слепченко, Е.В. (2011). *Гражданское судопроизводство: проблемы единства и дифференциации*. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс».

розглядала спрощення провадження при розгляді деяких категорій справ¹.

Під спрощенням в цивільному судочинстві вчені-процесуалісти розуміють таку модель процедури здійснення правосуддя, яка при її ідеальному функціонуванні в співставленні із звичайною, також ідеально функціонуючою моделлю, дозволяє при меншому обсязі процесуальних дій, з меншими фінансовими витратами і швидше досягти цілей судочинства².

Введення в судочинство спрощених судових процедур, на нашу думку, може здійснюватися, насамперед, запровадженням такого процесуального механізму, який повинен і може прискорити і полегшити здійснення якісного судочинства. Адже судові процедури повинні не тільки забезпечувати доступність правосуддя для фізичних та юридичних осіб, а й суди повинні мати у своєму арсеналі належні правові механізми для забезпечення виконання завдань судочинства для досягнення його мети, оскільки саме на суди покладено реалізацію зазначених завдань, без належного виконання яких ефективність будь-якого виду цивілістичного судочинства неможлива. Як вірно зазначила Т.В. Сахнова, саме процедура, з одного боку, здатна стати ефективним критерієм внутрішньої диференціації цивілістичного процесу – без загрози його диверсифікації, а з іншого – зіграти роль «сполучного моста» між різними формами і способами захисту, забезпечення реалізації прав, свобод, законних інтересів³.

Спрощене провадження, як обґрунтовано вважає Н.В. Сивак, є окремим порядком розгляду справи в рамках позовного судочинства. В основі виділення такого провадження лежить малозначність заявлених вимог або презюмуєма простота спору. І саме ці умови зумовлюють спрощення розгляду відповідних вимог. Спрощене судове провадження, на думку зазначеного автора, слід розглядати як провадження, що виникає в позовному провадженні у

¹ Царегородцева, Е.А. (2006). *Способы оптимизации гражданского судопроизводства*: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 – гражданский процесс; арбитражный процесс. Екатеринбург.

² Громошина, Н.А. (2010). *Дифференциация и унификация в гражданском судопроизводстве*: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.15 – гражданский процесс; арбитражный процесс. Москва.

³ Сахнова, Т. (2009). Судебные процедуры (о будущем цивилистического процесса). *Арбитражный и гражданский процесс*, 2, 9–14.

зв'язку з існуванням можливості певного спрощення цивільної процесуальної форми¹.

Таким чином, говорячи про спрощення судочинства, мову слід ввести про введення нових спрощених процедур в рамках єдиного позовного провадження в цивілістичному процесі, які диференціюються за матеріально-правовим критерієм.

В юридичній літературі по-різному підходять до критеріїв спрощення судових процедур. Так, на прикладі арбітражного процесу Російської Федерації, Н.В. Сивак розподіляє існуючі спрощені судові провадження на дві групи за критерієм підстави їх виникнення. У першу групу вона включає спрощені судові провадження, в основі яких лежить безспірність заявлених вимог, у другу – ініційовані в разі малозначності предмета спору, для яких характерна подальша відповідна процедура розгляду справ. У зв'язку з цим, автор пропонує розмежувати підстави виникнення спрощених проваджень в арбітражному процесі (безспірність і малозначність заявлених вимог) і на їх основі побудувати відповідні процедури розгляду справ².

Разом з тим, ми не можемо повністю погодитися з таким підходом, оскільки він, насамперед, не відповідає Рекомендаціям від 28.02.1984 № R (84) 5, в яких Комітет міністрів Ради Європи вказав на необхідність розробки конкретних правил, які б прискорювали вирішення спору: а) у невідкладних випадках; б) у справах про безспірні права; в) у справах на невеликі суми; г) в окремих справах (у зв'язку з ДТП, трудовими спорами, в орендних та деяких сімейних правовідносинах, стягнення аліментів)³.

Виходячи з цього та враховуючи усталену тенденцію до уніфікації законодавства про цивільне та господарське судочинство України, законодавець повинен взяти за основу введення в зазначені судові процеси процедури спрощеного розгляду матеріально-правові критерії, викладені в Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи від 28.02.1984 № R (84) 5. Зокрема, такими критеріями повинні стати: малозначність заявлених вимог, очевидна простота спору, явна

¹ Сивак, Н.В. (2011). *Упрощенное производство в арбитражном процессе*. Москва: «Проспект».

² Сивак, Н.В. (2009). *Упрощенное производство в арбитражном процессе*: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 – гражданский процесс; арбитражный процесс. Москва.

³ Рекомендация R (84) 5 Комитета министров Совета Европы государствам-членам относительно принципов гражданского судопроизводства, направленных на совершенствование судебной системы от 28 февраля 1984 года. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_126>.

законність (незаконність) або обґрунтованість (необґрунтованість) заявлених вимог (позову).

Процедура спрощеного розгляду не порушуватиме принцип диспозитивності і змагальності, оскільки позиція позивача буде викладатися у позовній заяві, яку він може змінити або відмовитися від позову в будь-який час до прийняття рішення. Права відповідача на захист будуть забезпечені його повної поінформованістю про позицію позивача (шляхом направлення за адресою відповідача копії позовної заяви з додатками) і у нього буде право на подачу заперечень і доказів проти позову, а також право на оскарження прийнятого щодо нього судового рішення. І тільки лише після надходження від відповідача письмових заперечень або ж сплив строку на їх подачу у судді має виникати право вирішення питання розгляду справи в порядку спрощеної процедури (з прийняттям рішення без проведення судового засідання) або ж призначення справи до слухання за участю сторін.

При цьому, варто підтримати думку Н.О. Громошиної стосовно того, що подальше спрощення, в якому є нагальна потреба, може відбуватися не за рахунок заміни наказного провадження спрощеним або навпаки, а шляхом додавання до кожного процесуального кодексу відсутнього інституту¹. У зв'язку з цим, неможна погодитися з тими науковцями, на думку яких змішування форм спрощеного провадження, до яких традиційно відносять наказне провадження та спрощене провадження, засноване на малозначності вимог, і деякі інші форми, може спричинити їх неефективне використання².

Висновок. Таким чином, уніфіковане впровадження в цивільний і господарський процеси України процедури спрощеного розгляду дозволить судам розглядати більшість простих справ у скорочені строки в особливому спрощеному порядку в рамках загальної процесуальної форми позовного провадження, з максимальним дотриманням всіх процесуальних прав і гарантій сторін, забезпечення їм права на оперативний судовий розгляд і судовий захист порушених чи невизнаних та оспорюваних цивільних прав.

¹ Громошина, Н.А. *Дифференциация и унификация в гражданском судопроизводстве*: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.15 – гражданский процесс; арбитражный процесс. Москва.

² Кирвель, И.Ю. (2012). Пути оптимизации гражданского судопроизводства. *Проблемы гражданского права и процесса: сборник научных статей*. Гродно: ГрГУ, часть 2, 285–297.